

**עמדות הסגל האקדמי והמנהלי במכללת לוינסקי לחינוך
כלפי השתלבות סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה
ובעבודת ההוראה**

דוח מחקר – חלק ראשון¹

איתי הס רותי רון ניצה מרק-זגדון יצחק גילת

תמוז תשע"ד

יולי 2014

¹ דוח זה ניתן כחלק ממחקר מלווה תוכנית להכשרת סגל המכללה בנושא עמדות ונגישות של סטודנטים עם צרכים מיוחדים

תוכן העניינים

עמוד

5	רשימת לוחות ותרשים
6	רקע
6	תקציר
9	סקירת ספרות
9	עמדות כלפי שילוב כתנאי לאיכות חיים של ילד או בגיר עם צרכים מיוחדים המשתלב בסביבתו הרחבה
10	עמדות כלפי שילוב תלמידים וסטודנטים עם צרכים ייחודיים כבסיס להצלחת ההשתלבות בלימודים ובעבודה
11	תיוג (סטיגמה) כלפי אנשים עם מוגבלויות
13	שאלות המחקר
13	מתודולוגיה
13	סוג המחקר
13	משתנים תלויים
13	משתנים בלתי תלויים
13	המשתתפים ואופן הדגימה
14	כלי המחקר
16	מהלך המחקר
17	ניתוח הממצאים

17	ממצאים עיקריים של העברה הראשונה של שאלון המחקר
17	מבט כללי - כלל המשיבים
17	התפלגויות משתני המחקר העיקריים
19	פירוט הממצאים
19	הערכת סגל המכללה את סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים ובעבודת ההוראה
21	תיוג ברמה ההתנהגותית
25	תפיסת הנגישות במכללה ומידת המעורבות האישית בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים
26	גורמים המשפיעים על העמדות האישיות בנושא השילוב
27	ממצאים עיקריים – השוואה בין סגל אקדמי לסגל מנהלי
27	השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי בממוצעי הערכת סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים ובעבודת ההוראה
28	השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי בממוצעי תחושות התיוג ברמה ההתנהגותית
29	השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי בממוצעי תפיסת ההנגשה במכללה ובמידת המעורבות האישית בשילוב הסטודנטים עם הצרכים המיוחדים

29	סיכום ודיון
30	המלצות
32	ביבליוגרפיה
35	נספחים
35	נספח 1: כלי המחקר עבור הסגל האקדמי
42	נספח 2: כלי המחקר עבור הסגל המנהלי

רשימת לוחות ותרשים

עמוד	הפרק מתודולוגיה
15	לוח 1 מהימנותם ותקפותם של כלי המחקר בשימושים קודמים
16	לוח 2 מהימנויות הסולמות בשאלון במחקר הנוכחי, N=110
18	לוח 3 סיכום התפלגויות משתני המחקר המרכזיים, N=110
19	
20	לוח 4 ממוצעים וסטיות תקן של הערכת סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה להוראה על ידי סגל המכללה
21	לוח 5 ממוצעים וסטיות תקן של הערכת סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה על ידי סגל המכללה
22	לוח 6 התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות בחברה לשלב תלמיד בכיתה רגילה אשר יש לו את המוגבלות הבאה?
22	לוח 7 התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות של אנשים בחברה לקיים קשר זוגי עם אדם עם המוגבלות הבאה?
23	לוח 8 התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות בחברה שמורה עם המוגבלות הבאה, יהיה מורה?
24	לוח 9 התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת ההסכמה של אנשים בחברה שבשכונה שלהם ייפתח מוסד המשרת אנשים עם המוגבלות הבאה?
24	לוח 10 סיכום התפלגות התשובה "אין הבדל למול אנשים ללא מוגבלויות" עבור כל אחת מהמוגבלויות (באחוזים)
25	לוח 11 הערכת מרכיבים של הנגשה (ממוצעים וסטיות תקן) הקיימים במכללה לדעת הסגל
26	לוח 12 הערכת מידת מעורבות הסגל (ממוצעים וסטיות תקן) בשילובם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה
27	לוח 13 התפלגות התשובות למשתני שינוי בעמדות כלפי שילוב באחוזים N=110
27	לוח 14 תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של משתני הערכת סיכויי הצלחת סטודנטים עם מוגבלויות, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, N=110
28	לוח 15 תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של משתני התיוג ברמה ההתנהגותית, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, N=110
29	לוח 16 תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של תפיסת ההנגשה במכללה ומעורבות אישית בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, N=110

רקע

במכללת לוינסקי לחינוך נבנית תוכנית שמטרתה העלאת המודעות ושיפור הנגישות לסטודנטים עם צרכים מיוחדים. התוכנית מיועדת לסגל האקדמי ולסגל המנהלי. את התוכנית מלווה מחקר שמטרתו לבדוק את השינוי שיחול בקרב העובדים ביחס לנושא לאחר ההשתתפות בתוכנית. התוכנית טרם הופעלה אולם נערכה 'העברה ראשונה' של שאלון המחקר, העוסק בעמדות הסגל האקדמי והסגל המנהלי כלפי סטודנטים עם צרכים מיוחדים.

ניתוח הנתונים אינו מאפשר עדיין עריכת פרוצדורות סטטיסטיות לבחינת שאלת המחקר המרכזית משום שטרם נערכה 'העברה השנייה' של השאלונים. עם זאת, הנתונים מאפשרים בחינת מהימנות השאלון והצגת תמונת מצב כללית בנושא עמדות הסגל ביחס לנושא שילוב הסטודנטים עם הצרכים המיוחדים כפי שקיימת כיום, לפני ההיחשפות לתוכנית. תמונת מצב כזו עשויה לתרום בבניית תוכנית ההתערבות על ידי הדגשת תחומים בהם דרוש שיפור ביחס לתחומים אחרים.

תקציר

המאפיין העיקרי של התמיכה הניתנת כיום לאנשים עם צרכים מיוחדים הוא הניסיון לסייע בהשתלבות משמעותית בקהילה ובמוסדותיה. מגמה זו אינה פוסחת גם על נושא השילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהשכלה הגבוהה. קיימת הסכמה נרחבת בספרות המחקרית כי תנאי חשוב להצלחת השילוב בקהילה בכלל ובמוסדות חינוך בפרט הוא עמדות חיוביות של העוסקים בשילוב כלפי השילוב ותפיסות לא מתייגות ביחס למוגבלות. מטרת החלק הראשון במחקר, אשר ממצאיו מובאים בדוח הנוכחי הייתה לבחון את עמדות סגל המכללה, האקדמי והמנהלי, כלפי שילוב סטודנטים עם צרכים ייחודיים במכללה ואת תפיסות התינוג שלהם ביחס למוגבלויות. המטרה העיקרית הייתה לבחון הבדלים בעמדות אלה לפני תוכנית להגברת המודעות שאמורה להיערך בתחילת שנת הלימודים תשע"ה ולאחריה. לשם כך התבקשו כל אנשי הסגל האקדמי והמנהלי למלא שאלון לדיווח עצמי שעסק בעמדות כלפי שילוב ובמידה בה הם מחזיקים בתינוג כלפי מוגבלויות. השאלון בחן את עמדות המשתתפים בנוגע למספר סוגים של מוגבלויות בהן: לקויות פיזיות (המתבטאות בניידות עם כיסא גלגלים), אוטיזם, לקויות למידה, הפרעות התנהגות, חירשות ועיוורון.

השאלות אשר נבחנו בחלקו הראשון של המחקר, המוצג בדוח הנוכחי הן:

- א. מהן עמדות הסגל האקדמי והמנהלי במכללה כלפי השתלבות סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה ובעבודת ההוראה
- ב. מהן העמדות הסגל האקדמי והמנהלי במכללה כלפי שילוב אנשים עם מוגבלויות בחברה?

ג. כיצד תופסים חברי הסגל את ההנגשה במכללה?

השאלון בנוי מסולמות שונים שנבנו במחקרים קודמים שעסקו בבחינת עמדות כלפי שילוב. מילוי השאלון נעשה בהתנדבות באמצעות כניסה למסמך ב'גוגל דוק' שאת הקישור אליו קיבל כל עובד במייל אישי. סך הכול השיבו 110 משתתפים - 69 אנשי סגל אקדמי ו 41 אנשי סגל מנהלי. ממצאי המחקר בשלב זה (לאחר ה'עברה ראשונה' וטרם הפעלת תוכנית ההתערבות) העלו את הממצאים העיקריים הבאים:

1. באופן כללי, סגל המכללה העריך כי ממוצע סיכויי ההצלחה בלימודי ההסמכה להוראה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים הוא בינוני. היינו, עבור כל אחת מהמוגבלויות חציון הערכות הסגל היה מעט מעל 3.5. ערך שכזה מבטא את אמצע הטווח האפשרי של סולם התשובות אשר נע בין 1 ל 6. עם זאת, בהשוואות ספציפיות שבין המוגבלויות נמצא כי הסגל העריך שסיכויי ההצלחה הגבוהים ביותר הם של סטודנטים עם לקות פיזית. לעומת זאת, הסגל העריך שסיכויי ההצלחה הנמוכים ביותר הם של סטודנטים עם הפרעות התנהגות. ניתוח שונות 'מדידות חוזרות' הראה כי ההבדלים הללו היו מובהקים. סטטיסטית $(F(8, 216)=16.6; p<.01)$.

2. באופן כללי, סגל המכללה העריך כי ממוצע סיכויי ההצלחה בעבודת ההוראה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים גם הוא בינוני. היינו, עבור כל אחת מהמוגבלויות חציון הערכות הסגל היה בערך 3.5. ערך שכזה מבטא את אמצע הטווח האפשרי של סולם התשובות אשר נע בין 1 ל 6. עם זאת, בהשוואות ספציפיות שבין המוגבלויות נמצא כי הסגל העריך שסיכויי ההצלחה הגבוהים ביותר הם של סטודנטים עם לקות למידה. לעומת זאת, הסגל העריך שסיכויי ההצלחה הנמוכים ביותר הם של סטודנטים על הרצף האוטיסטי. ניתוח שונות 'מדידות חוזרות' הראה כי ההבדלים הללו היו מובהקים סטטיסטית $(F(8, 216)=21.23; p<.01)$.

3. עבור המוגבלויות: קשב וריכוז, חירשות ועיוורון, רוב המשיבים (בערך כ 60%) טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות רבה לרעיון שילוב ילד עם מוגבלויות בכיתה רגילה ורק מיעוט מהמשיבים טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות נמוכה לכך (בערך 20%) או שדעתם תהיה ללא הבדל לעומת תלמידים ללא מוגבלויות (בערך 20%). עבור המוגבלות של ניידות עם כיסא גלגלים הרוב (70%) טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות גבוהה לשילוב תלמיד עם מוגבלות זו, מיעוט טענו כי לא יהיה הבדל לעומת תלמיד ללא מוגבלות (30%) ורק קומץ טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות נמוכה לשילוב תלמיד עם מוגבלות בכיתה רגילה (5.5%).

4. לדעת סגל המכללה, אנשים בחברה יהיו בעלי נכונות נמוכה לאפשרות שמורה עם עיוורון או חירשות ילמד את ילדם (בערך 45%). לגבי מורה עם בעיות קשב וריכוז או עם כיסא גלגלים נמצא שהמשיבים חשבו כי לאנשים בחברה נכונות גבוהה יותר לקבל מורה כזה או שלא יהיה הבדל בין מורה עם מוגבלות זו למורה ללא מוגבלות (בערך 70% - 80%).

5. לדעת סגל המכללה, אנשים בחברה יתייחסו לרעיון שייפתח בשכונתם מוסד המשרת אנשים עם מוגבלות, באופן הבא: 75% חשבו כי אנשים בחברה יהיו בעלי נכונות גבוהה או שלא ייראו הבדל למול אנשים ללא מוגבלות ובערך 25% חשבו כי לאנשים בחברה תהיה נכונות נמוכה לפתיחת מוסד שכזה. ממצאים אלה היו דומים עבור כל אחת מהמוגבלויות שהוצגו בשאלה (קשב וריכוז, ניידות על כיסא גלגלים, חירשות ועיוורון).

6. באשר להנגשה במכללה – באופן כללי הסגל רואה את רמת ההנגשה במכללה כבינונית. ממוצע הערכות הסגל ממדים הקשורים בהנגשה היה בערך 3.5 מתוך סולם אפשרי של 1 עד 6. עם זאת, הסגל דיווח כי רכיב ההנגשה הקשור במבנה המכללה טוב יותר מאשר רכיבים אחרים של ההנגשה ($F(4,20)=4.74; p<.05$).

7. באשר לתחושת המעורבות של הסגלה בנושא השילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים – באופן כללי הסגל רואה את מידת מעורבותו בנושא השילוב כבינונית. גם כאן, ממוצע הערכות הסגל ממדים הקשורים במעורבות בשילוב היה בערך 3.5 מתוך סולם אפשרי של 1 עד 6. עם זאת, הסגל חושב שהוא מעורב בהיבט של תמיכה לימודית בסטודנטים המשתלבים יותר מאשר בהיבט של מעורבות בהשתלבות חברתית ($F(3,35)=4.4; p<.05$).

8. באשר לשינוי בעמדות של הסגל – כשני שלישים מהמשיבים לא שינו את עמדותיהם כלפי שילוב מאז החלו את עבודתם במכללה. מבין אלו ששינו עמדתם, כלומר בערך שליש מהמשיבים, הרוב המכריע שינה עמדתו לחיוב. הסיבה העיקרית לשינוי העמדה הייתה היכרות אישית עם אדם עם מוגבלות. יש לציין כי נמצאה חפיפה מסוימת בין אלו שדיווחו כי שינו עמדתם כלפי השילוב ליותר תמיכה בו, בשל היכרות עם אדם עם מוגבלות לבין הדיווחים כי העמדה שונתה לחיוב בשל השפעת אנשי הסגל.

9. חלק נוסף של הממצאים עסק בהבדלים בין עמדות הסגל האקדמי לבין עמדות הסגל המנהלי. נמצא כי:

אין הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצעי הערכת סיכויי הצלחת הסטודנטים בלימודים במכללה על ידי הסגל האקדמי והסגל המנהלי ($t(106)=1.91, p>.05$). כמו כן, אין הבדל מובהק סטטיסטית בין הערכת סיכויי הצלחת הסטודנטים בעבודת ההוראה על ידי הסגל האקדמי והסגל המנהלי ($t(108)=.95, p>.05$).

נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין ממוצע משתנה התיוג ברמה ההתנהגותית בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, מול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(94)=1.76^*, p<.05$). וכן, מול אנשים עם חירשות התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(87)=2.4^*, p<.05$). ובנוסף למול אנשים עם עיוורון התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(89)=2.26^*, p<.05$).

לא נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצעי הערכת מידת הנגישות של המכללה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי. אולם, נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצע מידת המעורבות האישית של העובד בשילוב סטודנטים עם מוגבלויות של הסגל האקדמי למול הסגל המנהלי כך שהסגל האקדמי יותר מעורב ($t(71)=2.52^*$, $p<.05$).

סקירת ספרות

עמדות כלפי שילוב כתנאי לאיכות חיים של ילד או בגיר עם צרכים מיוחדים המשתלב בסביבתו הרחבה

בישראל, כמו במדינות רבות אחרות בעולם המערבי ובמזרח הרחוק, מגמת השילוב של ילדים השייכים לחינוך המיוחד לתוך החינוך הרגיל, הולכת ומתרחבת (אבישר, 2010 ; Goor, Farling & Addison, 2007; Reiter, 2008). עם זאת, רייטר וחוקרים שבאו בעקבותיה הצביעו על כך שעובדת השילוב לכשעצמה איננה תנאי מספיק להעצמת איכות חיי האדם בעל הצרכים המיוחדים. עובדה הבאה לידי ביטוי בעיקר בדיווחי האנשים עצמם המביעים אי שביעות רצון מאיכות חייהם (הס, 2011; קרני-ויזר ורייטר, 2009; שביט, 2008; Oluwole, 2009). רייטר מבחינה בין שתי תפיסות עולם המנחות את עבודת השילוב: התפיסה הנורמטיבית וגישת איכות החיים ההומניסטית-חינוכית. לדידה של רייטר הגישה הראשונה הנחתה עד השנים האחרונות את מדיניות השילוב והיא רואה בשילוב עצמו יעד. ואילו הגישה השנייה המתפתחת רק לאחרונה רואה בשילוב תנאי להעצמת איכות החיים שהיא היעד החשוב. על כן, מעבר למדיניות אשר תתבסס על עקרונות הגישה ההומניסטית-חינוכית עשויה להעצים את איכות החיים של ילדים (תלמידים) עם צרכים מיוחדים ושל בגירים עם צרכים מיוחדים הן בשילוב במוסדות החינוך והן בשילוב בקהילה ובמוסדותיה.

המחקרים מלמדים כי התנאי החשוב ביותר להעצמה של איכות חיים הוא עמדות מכבדות ותומכות בשילוב מצד החברה הרחבה שבה משתלבים האנשים עם הצרכים המיוחדים (לייזר, 2002; Schalock, 2001; Slee, 2000; Mittler, 1997; Felce, 2009; Hess & Reiter, 1996). רייטר ושאלוק (Reiter & Schalock 2008) מבהירים מדוע נושא העמדות כלפי שילוב הוא תנאי חשוב ביותר להעצמת איכות החיים של האדם עם הצרכים המיוחדים המשתלב בסביבה הרחבה. לדידם, לטענתם?איכות חיים בעלת משמעות מבוססת על עקרונות אשר המשותף ביניהם הוא קיומה של אינטראקציה חברתית חיובית בין האדם עם הצרכים המיוחדים לסביבתו. אינטראקציה כזו אפשרית רק כאשר בחברה רווחות עמדות מכבדות ותפיסה מפוכחת ולא מתייגת של מאפייני האדם וזאת ללא קשר למוגבלותו הפיזית. להלן כמה מעקרונות אלה (רייטר ושאלוק, שם):

1. איכות חיים היא רב ממדית, המושג כולל משתנים אישיים ומשתנים סביבתיים והאינטראקציה ביניהם. (הם גם הדגישו כי קשר זה בין המשתנים צריך להיות במהותה של מערכת החינוך א.ה.).

2. במושג איכות חיים כלולים משתנים אובייקטיביים וסובייקטיביים.

3. המושג איכות חיים הוא הוליסטי – כל ילד הוא ייחודי ומיוחד ואיננו רק סך הכול של המשתנים המרכיבים אותו ואת חייו אלא מתייחס לקשרים ההדדיים בין רגשות, חשיבה והתנהגות ובין הסביבה בה מצוי הפרט.

4. האדם ניתפס במהותו כיצור חברתי אי לכך מרכיב מרכזי באיכות חיים הם הקשרים החברתיים והבין אישיים של הפרט.

כאמור, העקרונות הללו מדגישים את טיב האינטראקציה שבין התלמיד או הבגיר עם הצרכים הייחודיים עצמו לבין סביבתו כתנאי לאיכות חיים בעלת משמעות ובתוך כך הצלחה במוסדות החינוך. מסקנות אלו נכונות גם לבגיר או סטודנט עם צרכים מיוחדים המשתלב במוסדות להשכלה הגבוהה.

עמדות כלפי שילוב תלמידים וסטודנטים עם צרכים ייחודיים כבסיס להצלחת

ההשתלבות בלימודים ובעבודה

הגדרת העמדה המקובלת רואה במושג שילוב מכלול של מרכיבים רגשיים והכרתיים הקשורים עם הנטייה להתנהגות מסוימת (שדה, 1980. Scruggs & Mastropieri, 1996). סקורג ומסטרופיירי (שם), מחשובי העוסקים בנושא עמדות מורים כלפי שילוב, סיכמו מחקרים רבים בנושא והראו כי לא נמצאה עקביות באשר לנכונות מורים ועובדי הוראה לשלב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים. גם מחקרים שנערכו בישראל העלו ממצאים דומים (בן יהודה ולסט, 2004. גלובמן וליפשיץ, 2005. הס, 2007א).

רייטר ושאלוק (2008) טוענים כי גם אם למוסד החינוכי מדיניות ברורה המכוונת לשילוב וגם אם מצויים בו מגוון עזרים וכלים לשם סיוע תפקודי לתלמיד המשולב, הרי שכל עוד המרצה לא מאמין בשילוב ועמדתו אינו אוהדת את הרעיון, ההשתלבות עבור הסטודנט לא תצלה (ראה גם: Oluwole, 2009; Leyser & Tappendorf, 2000). מורה שלא מאמין בשילוב לכל היותר ישאף להבאת התלמיד להישגים לימודיים אותם קל יותר להציג, משפט לא ברור וכך גם יידמה למנהליו כי עשה את המוטל עליו (הס, 2007ב). אולם, הישגים לימודיים הם רק פן אחד של ההשתלבות. פוקס וייסלדייק (Fox & Yesseldyke, 1997) חקרו מוסדות חינוך בהם משולבים סטודנטים עם צרכים מיוחדים, וגילו כי עמדות שליליות של המרצים הביאו לתחושות כישלון של השילוב של המרצים; בעוד שעמדות חיוביות מלוות בתחושות חיוביות. מחקרים אחרים הראו קשר ישיר בין העמדות החיוביות להצלחת שילוב במונחים רגשיים ובמישור החברתי (Mittler, 2000. רייטר ושאלוק, 2008).

תיוג (סטיגמה) כלפי אנשים עם מוגבלויות

מקרה פרטי של עמדה הוא התיוג. המושג 'תיוג' הוא תרגום עברי למושג 'סטיגמה' (הס, 2011). בדוח זה יעשה מעתה השימוש במושג העברי. מקורה של המילה ביוונית ומשמעותה: אות, תג או חותם – כוונה שהיו מטביעים היוונים בעבדים ובפושעים על מנת לזהותם מבין כלל האזרחים. כיום, ההגדרה הרווחת בקרב מדעני החברה היא כי תיוג הוא דעה או עמדה שיש לאדם או לקבוצה כלפי אדם או קבוצה אחרת, אם כי לעיתים התיוג עשוי להיות של הפרט או הקבוצה כלפי עצמם (דשן, 1996). ייחודו של התיוג היא העובדה כי הדעה לא נבנתה על סמך תהליך שיטתי, אמפירי וביקורתי כמו ידע אקדמי או אפילו ידע חדשותי, אלא הידע נרכש בשיטות אחרות (הס, 2007). למשל ב'שיטת הסמכות', היינו – קבלת המידע כפי שהוא מקובל בחברה מזה דורות מפי בעלי הסמכות שבה. לדוגמה, יש חברות שבהם מאמינים כי העיוורון הוא תגובה לחטא של האדם או הוריו.

דשן (1996) הדגיש כי לתיוג מספר מאפיינים עיקריים:

בולטות – בחברה הרחבה ייתכנו כמה תיוגים כלפי האחר אולם, מתוך התיוגים הללו יהיו כאלה שיסמלו את האחר באופן מובהק יותר. למשל – התיוג כי לאנשים עיוורים שמיעה מוסיקלית טובה מסמלת את האדם העיוור בעיני רבים יותר מאשר התיוג כי אנשים עיוורים הם בעלי חוש ריח מפותח. מובן שבשני המקרים מדובר בתיוג בלבד ללא קשר למציאות.

עוצמה – הפרט או הקבוצה המחזיקים בתיוג כלפי האחר עשויים להעמיד את התיוג במיקום גבוה בסדר היום שלהם או מנגד כמעט ולא לתת את הדעת על התיוג שהם מחזיקים כלפי האחר. למשל, מבין התיוגים הבאים – תיוג כלפי יכולתו של מורה עם לקות למידה ללמד למול התיוג כי ילדים עם מוגבלות קוגניטיבית הם 'נחמדים במיוחד'. במקרה הראשון עוצמת התיוג תהיה גבוהה יותר והדבר מתבטא בעיסוק יתר בנושא לעומת מידת העיסוק בנושא השני.

כיוון – התיוג יכול להיות חיובי, כמו למשל שאנשים עיוורים הם בעלי יכולת נבואית. או שלילי, כמו למשל שאנשים חרשים נוטים יותר למצוקות נפשיות.

מחקרים שונים הצביעו על כך שהנטייה לתייג אנשים עם מוגבלויות הייתה ידועה מזה שנים רבות והיא עודנה קיימת בקרב אנשים רבים בחברה הרחבה (Barker et al, 1953; Safilioos Rothchild, 1970; Klobas, 1988; Kramer, 1998; Reiter, 2008). גופמן (Goffman, 1983) היה החוקר הראשון שבחן את מושג התיוג מן ההיבט הסוציולוגי והפסיכולוגי. על פי גישתו של גופמן, שזכתה לכינוי 'תיאורית הסטיגמה', התיוג אינו מאפשר את קיומה של הפתיחות הנדרשת מהסביבה כדי לזהות את יכולותיו האמיתיות של האדם בקבוצת המיעוט. כאשר מדובר בתלמידים משתלבים העלו מחקרים מסקנות דומות (סקירה נרחבת ראו אצל: הס, 2011). בשני העשורים האחרונים הוצעו ויושמו תכניות מגוונות לצמצום התיוגים בנושא

תלמידים עם נכויות (דוח מרגלית, 2000). באשר לתוכניות המיועדות לסטודנטים עם צרכים מיוחדים בהשכלה הגבוהה הספרות דלה יותר (Hess, 2014).

נושא ההערכה המחקרית של התיוג שנוי במחלוקת (Hess & Reiter, 2010). הרגישות החברתית כיום ביחס לתיוג וסטריאוטיפים כלפי קבוצות בחברה מגביר את האיום על מהימנות דיווחי הנבדקים, בשל החשש מרצייה חברתית גבוהה במיוחד ואפילו בשל החשש של הנבדקים ל'התפס בקללתם' אם ידווחו על נטייה או קיום של תיוג שיש להם כלפי המושא המחקרי. הדרכים הידועות בספרות המחקרית להתמודדות עם איומים אלה על תוקף המחקר בנושא התיוג הן ראשית, שימוש רב יותר בשאלות השלכה. שנית, התמקדות בהיבט ההתנהגותי של התיוג. סקמבלר והופקינס (Scambler & Hopkins, 1986) הבחינו בין הפעלת תיוג (Enacted Stigma) לתחושות תיוג (Felt Stigma). הפעלת תיוג היא הפעולה הננקטת מסביבתו של הנער כלפיו, ויסודה בתיוג הקשור למוגבלות שלו, כמו למשל הפניית תלמידים עם ליקויי ראייה לשיעורי מוסיקה, מתוך התיוג שיש להם שמיעה מוסיקלית טובה (הס, 2011). לעומת זאת, תחושות תיוג היא ההרגשה שחוה הנער או הבגיר מושא התיוג, הקשורה למידה שבה הוא מעריך את שיפוטו על ידי הסביבה כנובע מתיוג כלפיו ולא מתוך תפיסה מפוכחת של יכולותיו ומגבלותיו. בחינת ההיבט ההתנהגותי של התיוג היא פחות מורכבת ביחס לבחינת תחושות פנימיות (הס, 2007) וכן, היא תואמת יותר מחקר בו המטרה לבדוק את מפעילי התיוג הפוטנציאליים לעומת מחקר בו המטרה לבחון את תחושות התיוג של מושאי התיוג הפוטנציאליים. המחקר הנוכחי נערך בקרב הסגל לשם זיהוי תפיסותיו והתנהגותו ביחס לסטודנטים עם מוגבלויות ועל כן התאימה יותר למחקר המתודולוגיה לבחינת הפעלת התיוג.

קיימים שלושה מכשולים עיקריים העומדים בפני היכולת לזהות כיום מגמות ברורות בנושא עמדות ותיוג כלפי שילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהשכלה הגבוהה. האחת, עיקר הספרות בנושא שילוב בהשכלה הגבוהה עוסקת בעמדות של הסטודנטים כלפי תלמידים בבתי ספר עם מוגבלויות ולא בעמדות כלפי עמיתיהם הסטודנטים עם המוגבלויות. כך גם יוצא שהמוסדות האקדמיים בהן נערכו מחקרים כאלה היו בעיקר מוסדות להכשרת עובדי הוראה (אבישר, 2011).

השנייה, אין בנמצא מחקר 'מוביל' עדכני העוסק בעמדות של סגל אקדמי ו/ או מנהלי במוסד אקדמי כלפי סטודנטים עם מוגבלויות. ייתכן וכי הדבר נובע מהעובדה כי רק בשנים האחרונות ממש החלה מגמת השילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים גם בהשכלה הגבוהה להיות משמעותית (מלצר, 2007; קפלן, 2007; Hess, 2014).

סיבה שלישית הקשורה לקודמתה – אין כמעט תוכניות שלוו במחקר אקדמי העוסקות בשינוי עמדות של סגל אקדמי ' או מנהלי ביחס לסטודנטים עם מוגבלויות.

לפיכך, למחקר הנוכחי שילווה את התוכנית במכללה לשינוי עמדות הסגל ביחס להשתלבות סטודנטים עם מוגבלויות בהשכלה הגבוהה ובעבודה – חשיבות גבוהה במיוחד הואיל והוא עשוי לתרום לידע עדכני החסר אוד בספרות באשר לפרופיל עמדות סגל במוסד אקדמי כלפי סטודנטים עם מוגבלויות. כמו כן המחקר עשוי להאיר פוטנציאל הקיים בתוכנית העוסקת בשינוי עמדות שכאלו. עמדות אשר על פי הספרות הן תנאי חשוב ביותר בניסיון לשפר איכות החיים של סטודנטים עם מוגבלויות.

שאלות המחקר

- א. מהן עמדות הסגל האקדמי והמנהלי במכללה כלפי השתלבות סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה ובעבודת ההוראה?
- ב. מהן העמדות הסגל האקדמי והמנהלי במכללה כלפי שילוב אנשים עם מוגבלויות בחברה?
- ג. כיצד תופסים חברי הסגל את ההנגשה במכללה?

מתודולוגיה

סוג המחקר

המחקר הינו מחקר תיאורי, עם מערך מחקר מתאמי. המחקר בוחן שינויים בין 'מדידה' שנערכה לפני הפעלת תוכנית התערבות ולבין 'מדידה' שתיערך לאחריה.

משתנים תלויים

1. העמדות כלפי שילוב סטודנטים עם צרכים ייחודיים במכללה ובעבודת ההוראה – ייבחנו על ידי ציון בשאלון עמדות.
2. תיוגים (כיוון ועוצמה) כלפי אנשים ו/או סטודנטים עם מוגבלויות – ייבדקו על פי ציון בשאלון תיוג.

משתנים בלתי תלויים

1. השתתפות בתוכנית ההתערבות לשיפור ההנגשה והעמדות בנושא שילבו סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה.
2. התפקיד המכללה - סגל אקדמי או סגל מנהלי.

המשתתפים ואופן הדגימה

אוכלוסייה – כלל סגל המכללה האקדמי והמנהלי (בערך 450).
מסגרת הדגימה – רשימת המיילים של כלל הסגל במכללה אקדמי ומנהלי.
שיטת הדגימה – מדגם 'מתנדבים'. הדגימה הייתה תלויה רצון המשיבים להשתתף בסקר. לפיכך דגימה זו אינה הסתברותית. יש לקחת עובדה זו בחשבון באשר למסקנות על תוקף המחקר החיצוני.

המדגם – 110 עובדים במכללת לוינסקי לחינוך, תל אביב. מתוכם 69 נמנים עם הסגל האקדמי 41 נמנים עם הסגל המנהלי. מרבית המשיבים - 99 – הן נשים. התפלגות וותק שנות העבודה במכללה של המשיבים על השאלון היא: כ 26% עד 3 שנים, כ 27% בין 4 ל 10 שנים, כ 24% בין 11 ל 20 שנים ו 23% מעל 20 שנות עבודה במכללה.

נתוני רקע עבור הסגל האקדמי

1. תפקיד במכללה: מבין הסגל האקדמי 68% מרצות ו 25% מדריכות פדגוגיות. לא השיבו – 7%.
2. היקף המשרה: מבין הסגל האקדמי 28% עובדות בהיקף של עד שליש משרה, 18% עובדות בין שליש לחצי משרה, 18% עובדות בהיקף של חצי עד שלושת רבעי משרה ו 36% עובדות מעל שלושת רבעי משרה.
3. וותק בהכשרת מורים: 19% הינן בעלות וותק בהוראה של עד שלוש שנים, 25% בעלות וותק של שלוש עד 10 שנים, 27% בעלות וותק של 11 עד 20 שנים ו 29% בעלות וותק של מעל 20 שנים בהוראה.
4. עבודה במסגרת החוג לחינוך מיוחד: 71% מהמשיבות עבדו (גם) במסגרת החוג לחינוך מיוחד ו 29% ללא התנסות בעבודה במסגרת החוג לחינוך המיוחד.

נתוני רקע – סגל מנהלי

5. תפקיד במכללה: 2% עובדים בשירותי אבטחה/ שירותי תזונה/ שירותי ניקיון, 32% עובדים במזכירות ומנהל בעיקר מול הסגל, ו 66% עובדים במזכירות ומנהל בעיקר מול סטודנטים.

כלי המחקר

לצורך מענה לשאלות המחקר נעשה שימוש בשאלון המכיל מספר סולמות. לוח 1 מפרט את מקור כל סולם, מהימנותו ותוקפו במקור.

לוח 1

מהימנותם ותקפותם של כלי המחקר בשימושים קודמים

שם הסולם (המשתנה)	מקור	תיקוף	מהימנות מדווחת טרם השימוש במחקר הנוכחי
דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים במכללה	פותח על ידי צוות רשות המחקר.	תוקף תוכן	-
דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה	פותח על ידי צוות רשות המחקר.	תוקף תוכן	
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	ניתוח גורמים. תוקף תוכן	0.7
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם כיסא גלגלים	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	ניתוח גורמים. תוקף תוכן	0.7
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם חירשות	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	ניתוח גורמים. תוקף תוכן	0.7
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם עיוורון	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	ניתוח גורמים. תוקף תוכן	0.7
מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	תוקף תוכן	0.8
מידת המעורבות של העובד בשילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים	פותח על ידי צוות רשות המחקר מתבסס על הסולם של הס (2011א)	תוקף תוכן	0.8

מלוח 1 ניתן להסיק כי לסולמות המרכיבים את שאלון המחקר נמצאו מהימנות ותוקף גבוהים במחקרים קודמים.

לוח 2 מסכם את ממצאי מקדמי אלפא של קרונבך עבור כלי המחקר במחקר הנוכחי.

מהימנויות הסולמות בשאלון במחקר הנוכחי, $N=110$

שם הסולם (המשתנה)	דוגמה לפריט	מספר פריטים	פריטים שנהפכו או הושמטו	אלפא של קרונבך
סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים במכללה	מה דעתך על סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם לקויות למידה בלימודים	9	אין	.79
סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה	מה דעתך על סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם לקויות למידה בעבודה	9	אין	.84
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז	מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לקיים קשר זוגי עם אדם בעל הפרעות קשב וריכוז	6	אין	.9
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם כיסא גלגלים	מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לקיים קשר זוגי עם אדם עם כיסא גלגלים	6	אין	.86
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם חירשות	מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לקיים קשר זוגי עם אדם עם חירשות	6	אין	.84
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם עיוורון	מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לקיים קשר זוגי עם אדם עם עיוורון	6	אין	.89
מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים	כל סטודנט עם כל מוגבלות יכול להשתלב בלימודים במכללה	7	אין	.7
מידת המעורבות של העובד בשילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים	באיזו מידה אתה מעורב בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהתאמות בנושאים הנלמדים	4	אין	.93

מלוח 2 ניתן לראות כי נמצאה רמה גבוהה של מהימנות לכל הסולמות פרט לסולם של מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים, לגביו נמצאה מהימנות בינונית.

מהלך המחקר

בשלב הראשון הרכיב צוות המחקר את כלי המחקר. לאחר בניית כלי המחקר וקבלת האישורים המתאימים, עובד כלי המחקר לטופס ב'גוגל דוק'.

בשלב השני נשלחו הודעות אישיות במייל לכלל הסגל האקדמי ולכלל הסגל המנהלי. בהודעות ניתן קישור לטופס המחקר. נשלחו שתי תזכורות בנוגע למילוי השאלון.

בשלב השלישי – נבדק הגיליון האלקטרוני שריכז את תשובות המשיבים, הומר לגיליון אקסל וקודד. בשלב הרביעי נותחו הנתונים ובשלב החמישי הופק דוח המחקר הראשון לסיכום ממצאי 'העברה ראשונה'.

ניתוח הממצאים

ניתוח הממצאים נעשה בתוכנת סטטיסטיקה (SPSS). הניתוחים כללו פרוצדורות סטטיסטיות שונות בהתאם לשאלות המחקר. לדוגמה: לשם הבדלים בעמדות על בסיס סוג המוגבלות נערכו ניתוחי שונות 'מדידות חוזרות' על סיכום ממוצעי העמדות עבור כל מוגבלות. לשם הבדלים בין הסגל האקדמי ולסגל המנהלי נערכו ניתוחי שונות חד גורמים וניתוחי T להבדל בין ממוצעים וכדומה.

ממצאים עיקריים של העברה הראשונה של שאלון המחקר

מבט כללי - כלל המשיבים

התפלגויות משתני המחקר העיקריים

לוח 3 מסכם את הממוצעים וסטיות התקן של משתני המחקר העיקריים.

לוח 3

סיכום התפלגויות משתני המחקר המרכזיים, $N=110$

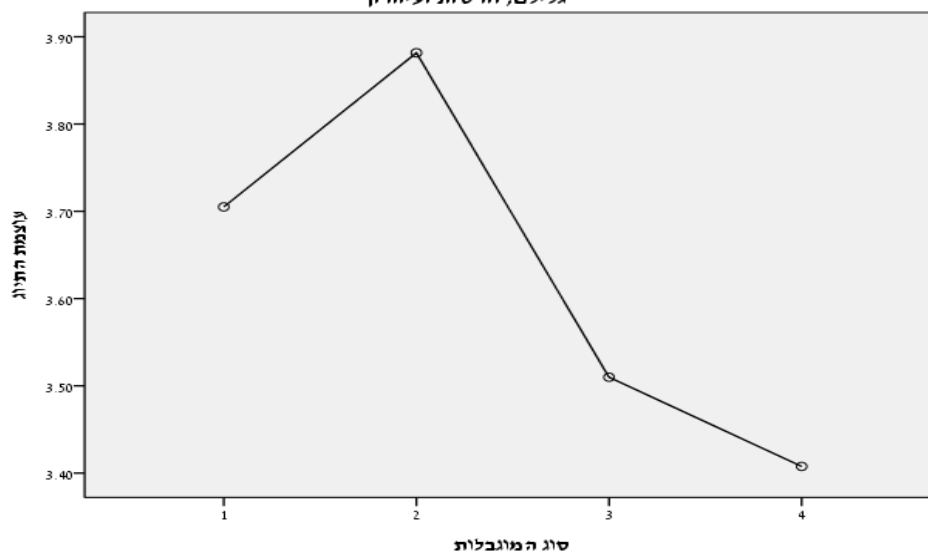
המשתנה	טווח הערכים	ממוצע	סטיית תקן
דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים במכללה	1 עד 6	3.85	.63
דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה	1 עד 6	3.58	.74
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז	1 עד 6	3.7	.92
התיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם כיסא גלגלים	1 עד 6	3.88	.88
התיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם חירשות	1 עד 6	3.5	.86
תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם עיוורון	1 עד 6	3.4	.88
מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים	1 עד 6	3.5	.79
מידת המעורבות שהעובד חש בנושא השילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים	1 עד 6	3.6	.95

מלוח 3 ניתן לראות כי ממוצע עמדות הסגל במרבית משתני המחקר הוא בינוני. מסקנה זו נשענת על בחינת מובהקות ההבדלים שבין ממוצע כל משתנה ביחס לאמצע הטווח – 3.5. עבור כלל המשתנים לא נמצא פער מובהק סטטיסטית לממוצע שלהם מאמצע הטווח. ניתן לפיכך להסיק כי הסגל מעריך במידה בינונית את סיכוייהם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים להצליח בלימודי ההכשרה להוראה ובסיכוייהם להצליח בעבודת ההוראה שלאחר סיום ההכשרה. כך גם ביחס למשתני המחקר העוסקים בתיוג ברמה ההתנהגותית - הסגל מעריך בדרך כלל כי אנשים בחברה יגלו מידה בינונית – גבוהה לקיים פעילויות חברתיות שונות עם אנשים עם מוגבלויות.

עם זאת, נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין הממוצעים של משתני "תיוג ברמה ההתנהגותית כלפי אנשים עם מוגבלויות", בין המוגבלויות השונות (קשב וריכוז, כיסא גלגלים, חירשות ועיוורון) ($F(3, 225) = 8.3^{**}, p < .001$). בכדי לבחון בין אלו מוגבלויות קיים הבדל ברמת התיוג ההתנהגותי, נערכו מבחני המשך. נמצא כי התיוג כלפי ADHD חזק מהתיוג כלפי עיוורון ($F(1,75) = 5.9^*, p < .05$). כמו כן, נמצא גם כי התיוג כלפי נכות בה האדם נייד עם כיסא גלגלים היא חזקה יותר מאשר כלפי עיוורון ($F(1,75) = 21.4^{**}, p < .01$). לא נמצאו הבדלים שהם מובהקים סטטיסטית בהשוואות בין המוגבלויות האחרות. ניתן לראות ממצאים אלו גם בתרשים 1.

תרשים 1 ממוצעי רמות התיוג בהיבט ההתנהגותי בין המוגבלויות: הפרעות קשב וריכוז, ניידות עם כיסא גלגלים, חרשות ועיוורון

הערה: 1 - הפרעות קשב וריכוז, 2 - ניידות עם כיסא גלגלים, 3 - חרשות, 4 - עיוורון

עוד ניתן לראות מלוח 3 כי גם הערכת הסגל את מידת נגישות המכללה וכן את מידת מעורבותם האישית בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים, היא בינונית.

פירוט הממצאים

הערכת סגל המכללה את סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים ובעבודת ההוראה

במטרה לבחון מה חושב הסגל לגבי סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה להוראה, בכל סוג של מוגבלות, חושבו הממוצעים וסטיות התקן של סיכויי ההצלחה עבור כלל המשתתפים. התוצאות בלוח 4.

לוח 4

ממוצעים וסטיות תקן של הערכת סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בהכשרה להוראה על ידי סגל המכללה

סוג המוגבלות	טווח הערכים	מספר המשיבים	ממוצע	סטיית תקן
לקויות למידה	1 עד 6	80	4.05	.940
הפרעות קשב וריכוז	1 עד 6	83	4.02	.987
לקות פיזית	1 עד 6	64	4.44	.687
הרצף האוטיסטי	1 עד 6	92	3.13	1.029
הפרעות התנהגות	1 עד 6	91	3.09	.996
לקויות שמיעה	1 עד 6	67	4.36	.865
חרשות	1 עד 6	78	3.83	1.062
לקויות ראייה	1 עד 6	76	4.12	.909
עיוורון	1 עד 6	78	3.76	1.095

מלוח 4 עולה כי סגל המכללה העריך כי ממוצע סיכויי ההצלחה הגבוהים ביותר בלימודי ההסמכה להוראה הוא של סטודנטים עם לקות פיזית. ממוצע הסיכויים הנמוכים ביותר היו של סטודנטים עם הפרעות התנהגות. ניתוח שונות 'מדידות חוזרות' הראה כי ההבדל בין כלל השוניות הינו מובהק סטטיסטית ($F(8, 216)=16.6; p<.01$).

במטרה לבחון מה חושב הסגל לגבי סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה, בכל סוג של מוגבלות, חושבו הממוצעים וסטיות התקן של סיכויי ההצלחה עבור כלל המשתתפים. התוצאות בלוח 5. טווח הערכים בכל סוגי המוגבלות הוא 1 עד 6.

ממוצעים וסטיות תקן של הערכת סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה על ידי סגל המכללה

סטיית תקן	ממוצע	מספר המשיבים	סוג המוגבלות
.936	4.03	74	לקויות למידה
.929	4.01	74	הפרעות קשב וריכוז
.847	3.94	80	לקות פיזית
1.016	2.94	85	הרצף האוטיסטי
1.034	3.00	89	הפרעות התנהגות
.918	3.83	87	לקויות שמיעה
1.151	3.31	84	חרשות
1.063	3.77	83	לקויות ראייה
1.176	3.37	83	עיוורון

מלוח 5 עולה כי סגל המכללה העריך כי ממוצע סיכויי ההצלחה הגבוהים ביותר בעבודת ההוראה הוא של סטודנטים עם לקות למידה. ממוצע הסיכויים הנמוכים ביותר היו של סטודנטים על הרצף האוטיסטי. ניתוח שונות 'מדידות חוזרות' הראה כי ההבדל בין כלל השונויות הינו מובהק סטטיסטית ($F(8, 216)=21.23; p<.01$).

תיוג ברמה ההתנהגותית

במטרה לבחון את דעתם של אנשי הסגל באשר להתנהלות כלפי אנשים עם מוגבלויות בחברה, נבדקו התגובות ביחס לשאלות המתארות מצבים חברתיים שונים הקשורים לאנשים עם המוגבלויות: הפרעות קשב וריכוז, ניידות באמצעות כיסא גלגלים, חירשות ועיוורון. עבור כל מוגבלות ניתן היה להשיב כי נכונות האנשים בחברה לבצע את ההתנהגות המתוארת בכל אחת מארבעת המצבים החברתיים היא נמוכה, גבוהה או שאין הבדל ביחס לאנשים ללא מוגבלות. לוחות 6 – 9 מציגים את הממצאים.

לוח 6

התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות בחברה לשלב תלמיד בכיתה רגילה אשר יש לו את המוגבלות הבאה?

המוגבלות	אין הבדל למול ילדים ללא מוגבלות	נכונות מעטה	נכונות גבוהה
קשב וריכוז	20	22	68
	18%	20%	62%
כיסא גלגלים	33	6	71
	30%	5.5%	64.5%
חירשות	24	22	64
	22%	20%	58%
עיוורון	24	26	60
	22%	23.5%	54.5%

מלוח 6 ניתן להסיק כי עבור המוגבלויות: קשב וריכוז, חירשות ועיוורון, הרוב (בערך כ-60%) טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות רבה לרעיון שילוב ילד עם מוגבלויות בכיתה רגילה ורק מיעוט מהמשיבים טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות נמוכה לכך (בערך 20%) או שדעתם תהיה ללא הבדל לעומת תלמידים ללא מוגבלויות (בערך 20%). לעומת זאת, עבור המוגבלות של ניידות עם כיסא גלגלים הרוב טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות גבוהה לשילוב תלמיד עם מוגבלות זו, מיעוט טענו כי לא יהיה הבדל לעומת תלמיד ללא מוגבלות (30%) ורק קומץ טענו כי אנשים בחברה יגלו נכונות נמוכה לשילוב תלמיד עם מוגבלות בכיתה רגילה (5.5%).

לוח 7

התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות של אנשים בחברה לקיים קשר זוגי עם אדם עם המוגבלות הבאה?

המוגבלות	אין הבדל למול אנשים ללא מוגבלות	נכונות מעטה	נכונות גבוהה
קשב וריכוז	33	28	49
	30%	25.5%	44.5%
כיסא גלגלים	21	42	47
	19%	38%	43%
חירשות	24	38	48
	22%	34.5%	43.5%
עיוורון	22	46	42
	20%	42%	38%

מלוח 7 ניתן להסיק כי עבור המוגבלות: קשב וריכוז, ניידות עם כיסא גלגלים וחירות, נמצא רוב יחסי לדעת המשיבים כי אנשים בחברה יגלו נכונות גבוהה לקיום קשר זוגי עם אדם עם אחת מהמוגבלות האלה. עם זאת, עבור עיוורון נמצא כי המשיבים ציינו כי לאנשים בחברה נכונות נמוכה לקיום קשר זוגי עם אדם עם עיוורון (42%).

לוח 8

התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת הנכונות בחברה שמורה עם המוגבלות הבאה, יהיה מורה?

המוגבלות	אין הבדל למול ילדים ללא מוגבלות	נכונות מעטה	נכונות גבוהה
קשב וריכוז	24 22%	37 33.5%	49 44.5%
כיסא גלגלים	35 31.5%	17 15.5%	58 53%
חירות	14 13%	48 43.5%	48 43.5%
עיוורון	18 16.5%	50 45.5%	42 38%

מלוח 8 נראה כי לדעת סגל המכללה אנשים בחברה יהיו בעלי נכונות נמוכה שמורה עם עיוורון או חירות ילמד את ילדם (בערך 45%). לגבי מורה עם בעיות קשב וריכוז או עם כיסא גלגלים נמצא שהמשיבים חשבו כי לאנשים בחברה נכונות גבוהה יותר לקבל מורה כזה או שלא יהיה הבדל בין מורה עם מוגבלות זו למורה ללא מוגבלות (בערך 70% - 80%).

לוח 9

התפלגות (שכיחות ואחוזים מסה"כ) התשובות לשאלה: מה לדעתך מידת ההסכמה של אנשים בחברה שבשכונה שלהם ייפתח מוסד המשרת אנשים עם המוגבלות הבאה?

המוגבלות	אין הבדל למול ילדים ללא מוגבלות	נכונות מעטה	נכונות גבוהה
קשב וריכוז	26	28	56
	23.5%	25.5%	51%
כיסא גלגלים	21	22	67
	19%	20%	61%
חירשות	24	26	60
	22.5%	23.5%	54%
עיוורון	25	23	62
	23.5%	21%	56.5%

מלוח 9 נראה כי בערך 75% מהמשיבים חשבו כי אנשים בחברה יהיו בעלי נכונות גבוהה או שלא יראו הבדל למול אנשים ללא מוגבלות, ביחס לרעיון שיפתח בשכונתם מוסד המשרת אנשים עם מוגבלות. בערך רבע (25%) חשבו כי לאנשים בחברה תהיה נכונות הנמוכה לפתיחת מוסד שכזה עבור כל אחת מהמוגבלויות.
 לוח 10 מסכם את התפלגויות המשיבים עבור כל סיטואציה חברתית, כין אין הבדל בנכונות לביצועה ביחס לאנשים ללא מוגבלויות.

לוח 10

סיכום התפלגות התשובה "אין הבדל למול אנשים ללא מוגבלויות" עבור כל אחת מהמוגבלויות (באחוזים)

המוגבלות/ סיטואציה חברתית	שילוב תלמיד עם צרכים מיוחדים בכיתה רגילה	קיום קשר זוגי עם אדם עם מוגבלות	מורה עם מוגבלות	פתיחת מוסד עבור אנשים עם מוגבלות בשכונה
קשב וריכוז	18%	30%	22%	23.5%
כיסא גלגלים	30%	19%	31.5%	19%
חירשות	22%	22%	13%	22.5%
עיוורון	22%	20%	16.5%	23.5%

מלוח 10 נראה כי במרבית המצבים החברתיים הנתונים עבור כלל המוגבלויות, 20% עד 30% מהסגל העריך שנכונות האנשים בחברה לקיים את הסיטואציות אינה קשורה למוגבלות האדם.

מתוך כך, השכיחות הגבוהה ביותר הייתה לשילוב תלמיד עם כיסא גלגלים, לאפשר למורה עם כיסא גלגלים ללמד את בנם ולקיים קשר זוגי עם אדם עם בעיית קשב וריכוז.

השכיחות הנמוכה ביותר הייתה לאפשר למורה עם עיוורון ו/ או חירשות ללמד את בנם, לשלב תלמיד עם הפרעת קשב וריכוז ולפתוח מוסד לאנשים עם כיסא גלגלים בשכונה.

תפיסת הנגישות במכללה ומידת המעורבות האישית בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים

על מנת לבדוק את מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים, התבקשו המשיבים להתייחס למספר מרכיבים של ההנגשה במכללה ולציין באיזו מידה הם מסכימים כי מרכיבים אלה אכן מצויים במכללה. הממצאים מוצגים בלוח 11.

לוח 11

הערכת מרכיבים של הנגשה (ממוצעים וסטיות תקן) הקיימים במכללה לדעת הסגל

רכיב ההנגשה	ממוצע	סטיית התקן
מבנה המכללה מונגש ומתאים לשילוב סטודנטים עם מוגבלויות	3.9	1.07
כל סטודנט עם כל לקות יכול להשתלב בלימודים במכללה	3.55	1.22
לסגל האקדמי מודעות לצרכים הייחודיים	3.47	1.04
קיים שיתוף פעולה בין הסגל בנוגע להיענות לצרכי השילוב	3.38	1.02
קיימת הזדמנות לשיח עם ההנהלה בנושא השילוב	3.3	1.05

ניתן לראות מלוח 11 כי הערכת הסגל את מידת נגישות המכללה היא בינונית וזאת משום שהממוצעים בהיבטים השונים של הנגישות במכללה קרובים לאמצע טווח התשובות האפשריות.

בתוך כך, בחינת הבדלי הממוצעים העלתה שהסגל חושב כי רכיב ההנגשה הקשור במבנה המכללה טוב יותר מאשר רכיבים אחרים של ההנגשה ($F(4, 40)=4.9; p<.05$).

על מנת לבדוק את מידת המעורבות שחש הסגל במכללה בנושא שילוב הסטודנטים עם המוגבלויות, התבקשו המשיבים להתייחס למספר היבטים של מעורבות בשילוב. עבור כל היבט התבקשו המשיבים לציין עד כמה הם חשים מעורבים בו. הממצאים מוצגים בלוח 12.

לוח 12

הערכת מידת מעורבות הסגל (ממוצעים וסטיות תקן) בשילובם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה

היבט מעורבות בשילוב	ממוצע	סטיית התקן
באיזו מידה אתה מעורב בשיפור ההישגים הלימודיים של הסטודנט	3.86	1.11
באיזו מידה אתה מעורב בסיוע להשתלבות הרגשית של הסטודנט	3.63	1.1
באיזו מידה אתה מעורב בהתאמות בחומרי הלימוד עבור הסטודנט	3.55	1.06
באיזו מידה אתה מעורב בסיוע להשתלבות החברתית של הסטודנט	3.15	1.02

ניתן לראות מלוח 12 כי הערכת הסגל את מידת מעורבותו בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים היא בינונית. זאת משום שהממוצעים בהיבטים השונים של המעורבות בשילוב קרובים לאמצע טווח התשובות האפשריות.

בתוך כך, בחינת הבדלי הממוצעים העלתה שהסגל חושב כי הוא מעורב בהיבט של תמיכה לימודית בסטודנטים המשתלבים יותר מאשר בהיבט של מעורבות בהשתלבות חברתית $(F(3,35)=4.4; p<.05)$.

גורמים המשפיעים על העמדות האישיות בנושא השילוב

לוח 13 מייצג את שכיחויות משתני המחקר העוסקים בשינוי עמדות כלפי שילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודי הכשרה להוראה

לוח 13

התפלגות התשובות למשתני שינוי בעמדות כלפי שילוב באחוזים $N=110$

המשתנה	אחוז המשיבים כי עמדותיהם כיום הינן ללא שינוי	אחוז המשיבים כי כיום הם יותר תומכים בשילוב	אחוז המשיבים כי כיום הם פחות תומכים בשילוב
האם חל שינוי בעמדותיך כלפי שילוב מאז התחלת עבודתך במכללה?	67%	26%	7%

מלוח 13 עולה כי בערך שני שלישים מהמשיבים לא שינו את עמדותיהם כלפי שילוב מאז החלו את עבודתם במכללה.

ממצאים עיקריים – השוואה בין סגל אקדמי לסגל מנהלי

השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי בממוצעי הערכת סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים ובעבודת ההוראה

שאלה נוספת שביקשנו לברר במחקר היא הבדלים בעמדות הסגל האקדמי למול הסגל המנהלי בנושאים שונים הקשורים לשילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה.

לוח 14 מציגי תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של הערכת סיכויי הצלחת סטודנטים עם מוגבלויות בהכשרה ובעבודת ההוראה, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי.

לוח 14

תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של משתני הערכת סיכויי הצלחת סטודנטים עם מוגבלויות, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, $N=110$

T	דרגות החופש	סגל מנהלי		סגל אקדמי		המשתנה
		ממוצע	סטיית התקן	ממוצע	סטיית התקן	
-0.191	106	0.5	3.8	0.70	3.84	דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודים במכללה
0.95	108	0.66	3.49	0.79	3.63	דעה של הסגל על סיכויי הצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בעבודת ההוראה

הערה $*p < 0.05$

מלוח 14 נראה כי אין הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצעי הערכת סיכויי הצלחת הסטודנטים בלימודים במכללה על ידי הסגל האקדמי והסגל המנהלי ($t(106)=.191, p>.05$). כמו כן, אין הבדל מובהק סטטיסטית בין הערכת סיכויי הצלחת הסטודנטים בעבודת ההוראה על ידי הסגל האקדמי והסגל המנהלי ($t(108)=.95, p>.05$).

השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי בממוצעי תחושות התיוג ברמה ההתנהגותית

לוח 15 מציג תוצאות מבחני ניתוח T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של משתנה התיוג ברמה ההתנהגותית, בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי.

לוח 15

תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של משתני התיוג ברמה ההתנהגותית, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, $N=110$

T	דרגות החופש	סגל מנהלי		סגל אקדמי		המשתנה
		ממוצע	סטיית התקן	ממוצע	סטיית התקן	
1.76*	94	.89	3.57	.87	3.9	תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז
.28	88	.89	3.87	.95	3.93	התיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם כיסא גלגלים
2.4*	87	.82	3.3	.84	3.75	התיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם חירשות
2.26*	89	.68	3.21	.93	3.64	תיוג ברמה ההתנהגותית – למול אנשים עם עיוורון

הערה $*p<.05$

מלוח 15 נמצא הבדלים מובהקים סטטיסטית בין ממוצע משתנה התיוג ברמה ההתנהגותית בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, מול אנשים עם הפרעות קשב וריכוז התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(94)=1.76*, p<.05$). וכן, מול אנשים עם חירשות התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(87)=2.4*, p<.05$). ובנוסף למול אנשים עם עיוורון התיוג גבוה יותר בקרב הסגל האקדמי ($t(89)=2.26*, p<.05$).

השוואה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי במוצעי תפיסת ההנגשה במכללה ובמידת המעורבות האישית בשילוב הסטודנטים עם הצרכים המיוחדים

לשם ההשוואה בתפיסת ההנגשה במכללה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי והשוואה במידת המעורבות שחש הסגל האקדמי למול תחושת המעורבות של הסגל המנהלי, נערכו מבחני T בלתי תלויים עבור ממוצעי המשתנים – תפיסת מידת ההנגשה ותפיסת מידת המעורבות בשילוב. הממצאים מוצגים בלוח 16.

לוח 16

תוצאות מבחן T להפרש ממוצעים בלתי תלויים של תפיסת ההנגשה במכללה ומעורבות אישית בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים, בין הסגל האקדמי לבין הסגל המנהלי, $N=110$

T	דרגות החופש	סגל מנהלי		סגל אקדמי		המשתנה
		ממוצע	סטיית התקן	ממוצע	סטיית התקן	
-1.154	100	.8	3.62	.78	3.44	מידת ההנגשה הכללית במכללה לדעת העובדים
2.52*	71	.79	3.18	.96	3.78	מידת המעורבות האישית של העובד בשילוב של סטודנטים עם צרכים מיוחדים

הערה $*p < .05$

מלוח 16 עולה כי לא נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצעי הערכת מידת הנגישות של המכללה בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי. אולם, נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין ממוצע מידת המעורבות האישית של העובד בשילוב סטודנטים עם מוגבלויות של הסגל האקדמי למול הסגל המנהלי כך שהסגל האקדמי יותר מעורב ($t(71)=2.52^*$, $p < .05$).

סיכום ודיון

ממצאי המחקר משקפים כי באופן כללי עמדות הסגל ביחס לשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים הן חיוביות אך מתונות. היינו – הפרוצדורות הסטטיסטיות הראו על פי רוב כי ממוצעי העמדות השונות בקרב הסגל הקשורות לנושא שילוב סטודנטים עם מוגבלויות, מדורגות רק מעט מעל אמצע הטווח האפשרי. הדבר נכון הן לגבי הערכת הסגל את סיכויי הסטודנטים להצליח בלימודי ההכשרה להוראה והן לגבי הערכת הסגל את סיכויי הסטודנטים להצליח בעבודת ההוראה שלאחר תום ההכשרה. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין הסגל המנהלי לסגל האקדמי. באשר לנושא התיוג מבחינה התנהגותית נמצא, כי באופן כללי רק כרבע מהסגל העריך שאנשים בחברה בסיטואציות חברתיות בהם מעורבים אנשים עם מוגבלויות, ימנעו מלתת לעובדת

המוגבלות להשפיע על התנהלותם. גם בנושא התיוג מבחינה התנהגותית לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין הסגל האקדמי לסגל המנהלי.

כמו כן נמצא שהסגל במכללה מרגיש מעורב רק במידה בינונית. בנושא השילוב של סטודנטים עם מוגבלויות במכללה. גם ההערכה של הסגל את מידת הנגישות של המכללה שיקפה בעיקר הערכות בינוניות. ההבדל בין הסגל המנהלי לאקדמי היו לא משמעותיים גם בנושאים אלה.

סקירת ספרות שערכנו לצורך המחקר העלתה כי המחקר בנושא עמדות ותיוג כלפי סטודנטים עם מוגבלויות הוא דל, ועל כן קשה לבחון את התאמת ממצאי המחקר הנוכחי למגמות בולטות במחקרים קודמים. אולם, ניתן להשוות את ממצאי המחקר ביחס למחקרים שעסקו בתלמידים עם מוגבלויות. הספרות המחקרית בארץ ובעולם העלתה שתי מגמות עיקריות בתחום.

האחת, חרף המדיניות הגורפת לשלב תלמידים עם מוגבלויות בחינוך הכללי, עדיין לא ניתן לזהות כי בקרב העוסקים בשילוב העמדות החיוביות ביחס להכלה וביחס כלפי מוגבלויות הן הדומיננטיות (בן יהודה ולסט, 2004. גלובמן וליפשיץ, 2005. הס, 2007 & Scruggs & Mastropieri, 1996; Goor, Farling & Addison, 2007; Reiter, 2008).

המגמה העיקרית השנייה שעולה מהספרות המחקרית, היא כי במוסדות בהם עמדות העובדים כלפי שילוב הן חיוביות, השילוב נתפס מוצלח יותר ממוסדות בהן העמדות כלפי שילוב היו פחות אוהדות. הדבר נכון עבור כלל הממדים שנבחנו – הישגים לימודיים של התלמידים המשתלבים (Goor et al. 2007), מצוינות חברתית (Oluwole, 2009; Leyser & Tappendorf, 2000) ודיווחים על חוויה פנימית חיובית של התלמידים המשתלבים (הס, 2007; רייטר ושאלוק, 2008; Mittler, 2000).

ממצאי המחקר הנוכחי ניתן להסיק על מגמה דומה של דואליות בקרב סגל המכללה בנושא העמדות כלפי השילוב. הערכים הממוצעים שהתקבלו כמעט בכל אחד מהתחומים שנחקרו עבור כל אחת מהמוגבלויות מלמדים כי לסגל המכללה בטחון חלקי בלבד ביחס לנכונות העקרונות שבבסיס ההכלה האם זו נכונות או סיכויי? מגמה זו באה לידי ביטוי בערכים הבינוניים של סולמות העמדות. כמו כן, נראה כי לסגל בטחון חלקי בלבד ביחס למידת בשלותה של ה'חברה' למיגור תיוג מבחינה התנהגותית, כפי שהדבר התבטא בממצאי סולמות התיוג. יתר על כן, הסגל לא נמנע מלדווח כי הוא עצמו אינו שותף במידה רבה בפרקטיקת השילוב במכללה ובמעורבות מעשית בה, כפי שהתבטא בסולם המעורבות האישית וההנגשה במכללה.

המלצות

נוכח ממצאי המחקר כדאי לשקול את ההמלצות הבאות, שתכליתן לקדם את נושא השילוב של סטודנטים עם מוגבלויות במכללה, הן מבחינת הצדקת רעיון השילוב והערכים הגלומים בו והן מבחינת ההיבטים היישומיים.

1. יש לשקול בתוכנית הכשרת הסגל המתוכננת, לשלב ידע אותנטי ומהימן לגבי תפיסת השילוב וההתפתחות הרעיונית שלו וכן סדנאות חוויות שיהיה בהן מרכיב של מפגשים עם אנשים עם מוגבלויות ויאפשרו למשתתפים לתת ביטוי לחוויה האישית שלהם ולהבין טוב יותר את הצרכים של אנשים עם מוגבלויות ואת קשרי הגומלין איתם.

2. יש לשקול שילוב של התנסות מעשית באפשרויות קידום ההנגשה הן מבחינה מערכתית והן בהמלצות ספציפיות להנגשה עבור כל בעל תפקיד במכללה. התנסות שכזו תאפשר ראש בראשונה לעובדים שכבר אוהדים את רעיון השילוב, להיות שותפים ביישומו ולמנוע מצב של אי מעורבות בשל חוסר ידע ענייני. כמו כן, הידע ברמה מערכתית עשוי לתרום לשיתוף פעולה רב יותר בין העובדים.

3. יש לשלב מפגשים בלתי מתווכים בין הסגל לבין סטודנטים עם מוגבלויות (עם ייצוג לכל סוג מוגבלות). נזכיר כי מדיווחי הסגל עצמו הגורם העיקרי לשינוי עמדות כלפי מוגבלות בכיוון החיובי בקרב אלו ששינו עמדותיהם היה היכרות אישית עם אדם עם מוגבלות. יש לציין כי במדינות רבות בעולם המערבי יש חובת חוקתית לשלב נציגות אל אנשים עם מוגבלויות בכל פעילות הקשורה להחלטות הקשורות לשיפור איכות החיים שלהם. בישראל אגב, אין חובה שכזו.

ביבליוגרפיה

- אבישר, ג' (2010). **הכלה ונגישות**. תל אביב: מכון מופ"ת.
- בן יהודה, ש' ולסט, א' (2007). פרופיל פסיכו-חינוכי של מורות המצליחות בשילוב חברתי של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בכיתותיהן. **דפים**, 44, 180-207.
- גופמן, א, (1983). **סטיגמה**. תורגם מאנגלית ע"י ש. ספן. תל אביב: "רשפים".
- גלובמן, ר' ליפשיץ, ח' (2005). עמדותיהם של מורים מרם מהמגזר החרדי כלפי שילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל. **מגמות**, מג (2), 329-346.
- דשן, ש' (1996). **במקל מתקפל: אנתרופולוגיה של נכות**. תל אביב: שוקן.
- הס, א' (2007). השתלבות תלמידים לקויי ראייה – מחקר כמותי. **סוגיות בחינוך מיוחד ושיקום**, 22, 17-33.
- (2007). השתלבות תלמידים לקויי ראייה – מחקר איכותני. **סוגיות בחינוך מיוחד ושיקום**, 22, 35-50.
- (2007, דצמבר). "על העיוורון ועל הסטיגמות" – מאמר שהוצג בכנס "על הראיה בחוג האורים", חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- (2011). סוגיות מתודולוגיות בהערכת איכות חיים על פי המודל ההומניסטי חלק ב': הקשר בין הסביבה הלימודית – חברתית לבין פרופיל איכות חיי התלמיד המשתלב. **סוגיות בחינוך מיוחד ושילוב**, 26, (2), 5-12.
- (2011). "ראייה שונה בשילוב: פוטנציאל הצמיחה של תלמידים לקויי ראייה משתלבים", בתוך: ג' אבישר, י' לייזר ושי' רייטר (עורכים). **שילובים מערכות חינוך וחברה**. חיפה: "אחווה הוצאה לאור". 87-110.
- כהן, א' ולייזר, י' (2004). עמדות מורים כלפי שילוב תלמידים על פי קטגוריות החריגות וחומרן ותפיסת הכישורים להתמודדות עם תלמידים אלה בכיתה המשלבת. **סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום**, 19(2), 95-109.
- מלצר, י' (2007). מודל נגישות לאקדמיה לסטודנטים בעלי ליקויי למידה אצל: ד' פלדמן, י', דניאלי להב, ושי' חיימוביץ (עורכים) **נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המאה ה-21**. הוצאת לשכת הפרסום הממשלתית. 927-960.
- מרגלית, מ' ברק, ד' דגן, נ' מורג, ד' מזאווי, א' קציר, ר'... רימרמן, א' (2000). **דוח הועדה לבחינת יישום חוק החינוך המיוחד**, הוגש למשרד החינוך.
- צדוק, א' ומלצר, י' (2005). **מרכז לייעוץ תעסוקתי לבוגרי אקדמיה עם לקויי למידה**. מסמך שהוגש לביטוח הלאומי לקרן למפעלים מיוחדים על ידי מרכז התמיכה לסטודנטים עם ליקויי למידה, המכללה האקדמית תל-חי.
- קרני – וייזר, נ' ורייטר, ש' (2009). מיפוי ביטויים של אלימות מילולית בקרב ילדים בעלי ליקויים אינטלקטואליים בבית ספר לחינוך מיוחד: בחינת יעילותה של תוכנית התערבות

- בהפחתת רמת השימוש בביטויים של אלימות מילולית. סוגיות בחינוך מיוחד ושילוב, 24, 2, 5-19.
- רייטר, ש' (2004). מעגלי אחוה – לשבירת הקשר בין מוגבלות לבדידות. חיפה: אחוה.
- שביט, פ' (2008). טיפוח נחישות עצמית בקרב תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים באמצעות למידה בקהילות לומדים חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- Felce, D. (1997). Defining and analyzing the concept of quality of life. *Journal of Intellectual Disability Research*, 41, 126-135.
- Fox, N. E., & Ysseldyke, J. E. (1997). Implementing inclusion at the middle school level: Lessons from a negative example. *Exceptional Children*, 64, 81-98.
- Goor, M. B., Farling, A., & Addison, P. (2007). Culturally responsive school leadership for exceptional learners. In F. E. Obiakor (Ed.), *Multicultural special education* (pp. 234-245). Upper Saddle River, NJ: Pearson
- Hess, I. (2014). An Educational-Humanistic Model for Empowerment the Quality of Life of Students with Visual Impairments. Paper presented at the meeting of the International Conference on Higher education, Tel Aviv, March, 16 – 18, pp 94 – 104.
- Hess, I. Reiter, S. (2010). Methodological Issues in the Assessment of Quality of Life Based on the Humanistic paradigm: The Case of Students with Visual Impairments *Elementary Education Online, EEO*, 9, (1), 1 -10.
- Klobas, L. E. (1988). *Disability Drama in Television and Film*, Jefferson, N. C.: McFarland.
- Leyser, Y., & Tappendorf, K. (2001) Are attitudes and practices regarding mainstreaming changing? A case of teachers in two rural school districts, *Education*, 121 (4), 751-761.
- Mitler, P. (2000). Working towards inclusive education social contexts. London: David Fulton Publishers.
- Oluwole, J., (2009). Principal's Dilemma: Full Inclusion or Student's Best Interests. *Journal of Cases in Educational Leadership*. 12. 14-27.
- Reiter, S. (2008). *Disability from a humanistic perspective: Towards a better quality of life*. New York: Nova Science Publishers.

-
- Reiter, S., Schalock, R. L. (2008). Applying the concept of quality of life to Israeli Special Education programs: A national curriculum for enhanced autonomy in students with special needs. *International Journal of Rehabilitation Research*, 31,13–21.
- Safilioos Rothchild, C. S. (1970) .*The sociology and social psychology of social ecology*. Palo Alto, California: National Press Book
- Scambler, G. & Hopkins, A. (1986). Being Epileptic. *Sociology of Health and Illness*. 8. 26 – 43.
- Scruggs,T., & Mastropieri, M. A. (1996). Teacher perceptions of mainstreaming/inclusion 1958-1995: A research synthesis. *Exceptional Children*, 63, 59-74.
- Shogren, K. A., Lopez, S. J., Wehmeyer, M. L., Little, T. D., & Pressgrove, C. L. (2006). The role of positive psychology constructs in predicting life satisfaction in adolescents with and without cognitive disabilities: An exploratory study. *The journal of Positive Psychology*, 1, 37-52
- Slee, R. (2001). Driven to the Margin: Disable Children, Inclusive schooling and the politics of possibility. *Cambridge Journal Of Education*. (31). 385-397.

נספחים

נספח 1: כלי המחקר עבור הסגל האקדמי שאלון לסגל האקדמי

אשת סגל יקרה!²
נבקשך למלא שאלון שעוסק בתפיסות הקשורות להשתלבותם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה ובחיי העבודה. נודה לך על מילוי השאלון במלואו. השאלון הינו אנונימי ותשובותיך ישמשו לצרכי מחקר בלבד.

בתודה!

חלק ראשון: נתוני רקע

1 מגדר 1. נקבה 2. זכר

2. מהו הוותק שלך בהכשרת מורים? _____

3. מה הוותק שלך במכללה? _____

4. מה היקף המשרה שלך? _____

5. מהו תפקידך? 1. מרצה 2. מדריכה פדגוגית 3. תפקיד ניהולי

6. האם את מלמדת בחינוך המיוחד? 1 לא 2 כן

² כל הנאמר בלשון נקבה כוונתו זכר ונקבה

חלק שני

מה דעתך על סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודי ההסמכה להוראה (סמני את התשובה המתאימה ביותר לדעתך):

סמן את תשובתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.

1 מציין סיכויים נמוכים ביותר ו 6 מציין סיכויים גבוהים ביותר

סיכויים גבוהים ביותר					סיכויים נמוכים ביותר	סוג המוגבלות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות למידה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות קשב וריכוז
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקות פיזית
6	5	4	3	2	1	סטודנטים על הרצף האוטיסטי
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות התנהגות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות שמיעה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם חרשות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות ראייה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם עיוורון

חלק שלישי

מה דעתך על סיכויי ההצלחה בעבודת ההוראה של סטודנטים עם המוגבלויות הבאות (סמני את התשובה המתאימה ביותר לדעתך):

סמן את תשובתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.

1 מציין סיכויים נמוכים ביותר ו 6 מציין סיכויים גבוהים ביותר.

סיכויים גבוהים ביותר					סיכויים נמוכים ביותר	סוג המוגבלות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות למידה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות קשב וריכוז
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקות פיזית
6	5	4	3	2	1	סטודנטים על הרצף האוטיסטי
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות התנהגות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות שמיעה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם חרשות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות ראייה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם עיוורון

חלק רביעי

**לפניך רשימה של פעילויות חברתיות שונות הקשורות לאנשים עם מוגבלויות.
 מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לבצע אותן?**

אנא התייחס לכל מוגבלות באופן ספציפי ומלא בכל משבצת הערכתך
 מ – "1" אף פעם לא מוכנים ועד "6" – תמיד מוכנים. סמן "0" כאשר אתה סבור שאין הבדל
 למול אנשים ללא מוגבלויות

דיכאון או חרדה	עיוורון	חירשות	ניידות באמצעות כיסא גלגלים	הפרעת קשב וריכוז	הפעילות
					לשלב תלמיד עם לקות זו בכיתה רגילה
					שמורה עם לקות זו ילמד את הילד שלו
					שבשכונה שלו ייפתח מוסד המשרת אנשים עם לקות זו
					לקיים קשר זוגי עם אדם עם לקות זו
					להתחתן עם אדם עם לקות זו
					להוליד ילד כאשר בן הזוג עם לקות זו
					שלשותף בעבודה שלו תהיה לקות זו
					שלמנהל בעבודה תהיה לקות זו

חלק חמישי

מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים, בתחומים הבאים -

בתחום הלימודי - מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

בתחום החברתי – מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

בתחום הרגשי - מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

חלק שישי – במכללה

עבור כל אחד מההיגדים הבאים אנא רשמי את מידת הסכמתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.
כאשר 1 מציין כלל לא מסכימה ו 6 מציין מאוד מסכימה. סמני 0 אם אינך יודעת

לא יודע	מאוד מסכים					כלל לא מסכים	
0	6	5	4	3	2	1	מבנה המכללה מונגש ומתאים לשילוב סטודנטים עם מוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	שילוב אנשים עם מוגבלויות מעלה את יוקרת המכללה
0	6	5	4	3	2	1	כל סטודנט עם כל מוגבלות יכול להשתלב בלימודים במכללה
0	6	5	4	3	2	1	לסגל האקדמי מודעות לצרכים השונים של הסטודנטים עם המוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	הסגל האקדמי מעורב בארגון המכללה לקליטת סטודנטים עם מוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	קיים שיתוף פעולה בין חברי הסגל האקדמי, באשר להיענות לצרכי השילוב
0	6	5	4	3	2	1	קיימות הזדמנויות לשיח עם ההנהלה בנושאי השילוב

באיזו מידה אתה מעורב בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים, בתחומים הבאים:

אנא רשמי את מידת מעורבותך בתחומים הבאים באמצעות סולם מ 1 עד 6. כאשר 1 מציין כלל לא מעורב ו 6 מעורב מאוד

מערב מאוד					כלל לא מעורב	
6	5	4	3	2	1	התאמות בנושאים הנלמדים
6	5	4	3	2	1	מעורבות ושילוב חברתי
6	5	4	3	2	1	שיפור ההישגים הלימודיים
6	5	4	3	2	1	ההסתגלות הרגשית

האם חל שינוי בעמדותיך כלפי שילוב סטודנטים עם מוגבלויות בלימודי הסמכה להוראה מאז החלת עבודתך במכללה לחינוך?

- כן, אני היום יותר בעד שילובם
- כן, אני היום יותר נגד שילובם
- לא חל שינוי משמעותי בעמדותיי כלפי שילוב

באם חל שינוי בעמדותיך כלפי שילוב, מי מהבאים קשור לשינוי בעמדותיך?

א. אנשי מקצוע שהכרתי במכללה:

- השפיעו על עמדותיי: אני תומך יותר בשילוב
- השפיעו על עמדותיי: אני מתנגד יותר לשילוב
- לא שינו ממש את עמדותי ביחס לשילוב

ב. היכרותי האישית עם אדם עם מוגבלות:

- השפיעה על עמדותיי: אני תומך יותר בשילוב
- השפיעה על עמדותיי: אני מתנגד יותר לשילוב
- לא שינתה ממש את עמדותי ביחס לשילוב

נספח 2: כלי המחקר עבור הסגל המנהלי
שאלון לסגל המנהלי

עובדת יקרה!³
נבקשך למלא שאלון שעוסק בתפיסות הקשורות להשתלבותם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים במכללה ובחיי העבודה. נודה לך על מילוי השאלון במלואו. השאלון הינו אנונימי ותשובותיך ישמשו לצרכי מחקר בלבד.

בתודה!

חלק ראשון: נתוני רקע

מגדר 1. נקבה 2. זכר

מהו הוותק שלך במכללה? _____

מהו תפקידך?

1. שירותי אבטחה/ שירותי תזונה/ שירותי ניקיון
2. מזכירות ומנהל - בעיקר מול סגל
3. מזכירות ומנהל - בעיקר מול סטודנטים

³ כל הנאמר בלשון נקבה כוונתו זכר ונקבה

חלק שני

מה דעתך על סיכויי ההצלחה של סטודנטים עם צרכים מיוחדים בלימודי ההסמכה להוראה (סמני את התשובה המתאימה ביותר לדעתך):

סמן את תשובתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.

1 מציין סיכויים נמוכים ביותר ו 6 מציין סיכויים גבוהים ביותר

סיכויים גבוהים ביותר					סיכויים נמוכים ביותר	סוג המוגבלות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות למידה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות קשב וריכוז
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקות פיזית
6	5	4	3	2	1	סטודנטים על הרצף האוטיסטי
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות התנהגות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות שמיעה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם חרשות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות ראייה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם עיוורון

חלק שלישי

מה דעתך על סיכויי ההצלחה בעבודת ההוראה של סטודנטים עם המוגבלויות הבאות (סמני את התשובה המתאימה ביותר לדעתך):

סמן את תשובתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.

1 מציין סיכויים נמוכים ביותר ו 6 מציין סיכויים גבוהים ביותר.

סיכויים גבוהים ביותר					סיכויים נמוכים ביותר	סוג המוגבלות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות למידה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות קשב וריכוז
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקות פיזית
6	5	4	3	2	1	סטודנטים על הרצף האוטיסטי
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם הפרעות התנהגות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות שמיעה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם חרשות
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם לקויות ראייה
6	5	4	3	2	1	סטודנטים עם עיוורון

חלק רביעי

**לפניך רשימה של פעילויות חברתיות שונות הקשורות לאנשים עם מוגבלויות.
 מה לדעתך מידת הנכונות של אדם ללא מוגבלות לבצע אותן?**

אנא התייחס לכל מוגבלות באופן ספציפי ומלא בכל משבצת הערכתך
 מ – "1" אף פעם לא מוכנים ועד "6" – תמיד מוכנים. סמן "0" כאשר אתה סבור שאין הבדל
 למול אנשים ללא מוגבלויות

דיכאון או חרדה	עיוורון	חירשות	ניידות באמצעות כיסא גלגלים	הפרעת קשב וריכוז	הפעילות
					לשלב תלמיד עם לקות זו בכיתה רגילה
					שמורה עם לקות זו ילמד את הילד שלו
					שבשכונה שלו ייפתח מוסד המשרת אנשים עם לקות זו
					לקיים קשר זוגי עם אדם עם לקות זו
					להתחתן עם אדם עם לקות זו
					להוליד ילד כאשר בן הזוג עם לקות זו
					שלשותף בעבודה שלו תהיה לקות זו
					שלמנהל בעבודה תהיה לקות זו

חלק חמישי

מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים, בתחומים הבאים -

בתחום הלימודי - מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

בתחום החברתי – מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

בתחום הרגשי - מהי השפעה של שילוב סטודנטים עם מוגבלויות על הסטודנטים האחרים :

1. השילוב תורם במידה רבה

2. השילוב תורם במידה מועטה

3. לא קיימת השפעה משמעותית

4. השילוב מעכב במידה מעטה

5. השילוב מעכב במידה רבה

0. לא יודע

חלק שישי – במכללה

עבור כל אחד מההיגדים הבאים אנא רשמי את מידת הסכמתך באמצעות סולם מ 1 עד 6.
כאשר 1 מציין כלל לא מסכימה ו 6 מציין מאוד מסכימה. סמני 0 אם אינך יודעת

לא יודע	מאוד מסכים					כלל לא מסכים	
0	6	5	4	3	2	1	מבנה המכללה מונגש ומתאים לשילוב סטודנטים עם מוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	שילוב אנשים עם מוגבלויות מעלה את יוקרת המכללה
0	6	5	4	3	2	1	כל סטודנט עם כל מוגבלות יכול להשתלב בלימודים במכללה
0	6	5	4	3	2	1	לסגל המנהלי מודעות לצרכים השונים של הסטודנטים עם המוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	הסגל המנהלי מעורב בארגון המכללה לקליטת סטודנטים עם מוגבלויות
0	6	5	4	3	2	1	קיים שיתוף פעולה בין חברי הסגל המנהלי, באשר להיענות לצרכי השילוב
0	6	5	4	3	2	1	קיימות הזדמנויות לשיח עם ההנהלה בנושאי השילוב

באיזו מידה אתה מעורב בשילוב סטודנטים עם צרכים מיוחדים, בתחומים הבאים:

אנא רשמי את מידת מעורבותך בתחומים הבאים באמצעות סולם מ 1 עד 6. כאשר 1 מציין כלל לא מעורב ו 6 מעורב מאוד

מעורב מאוד					כלל לא מעורב	
6	5	4	3	2	1	התאמות בנושאים הנלמדים
6	5	4	3	2	1	מעורבות ושילוב חברתי
6	5	4	3	2	1	שיפור ההישגים הלימודיים
6	5	4	3	2	1	ההסתגלות הרגשית

האם חל שינוי בעמדותיך כלפי שילוב סטודנטים עם מוגבלויות בלימודי הסמכה להוראה מאז החלת עבודתך במכללה לחינוך?

1. כן, אני היום יותר בעד שילובם
2. כן, אני היום יותר נגד שילובם
3. לא חל שינוי משמעותי בעמדותיי כלפי שילוב

באם חל שינוי בעמדותיך כלפי שילוב, מי מהבאים קשור לשינוי בעמדותיך?

א. אנשי מקצוע שהכרתי במכללה:

4. השפיעו על עמדותיי: אני תומך יותר בשילוב
5. השפיעו על עמדותיי: אני מתנגד יותר לשילוב
6. לא שינו ממש את עמדתי ביחס לשילוב

ב. היכרותי האישית עם אדם עם מוגבלות:

4. השפיעה על עמדותיי: אני תומך יותר בשילוב
5. השפיעה על עמדותיי: אני מתנגד יותר לשילוב
6. לא שינתה ממש את עמדתי ביחס לשילוב